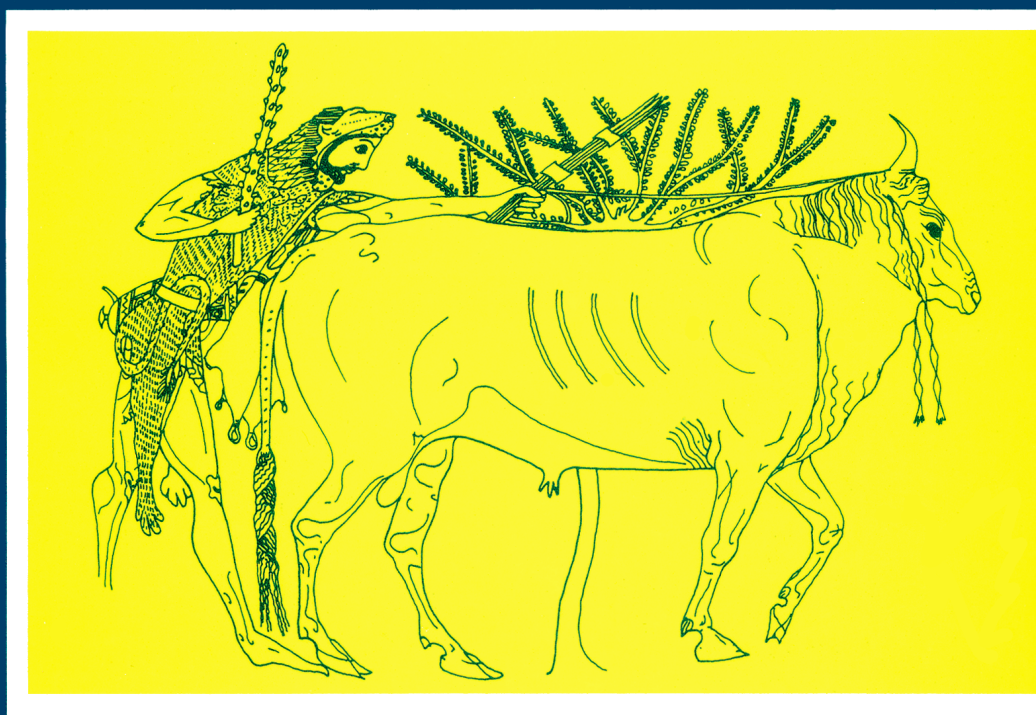

PALEO- AKTUEEL

4

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1993, Archeologisch Centrum Groningen, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: Herakles en de Kretenzische stier (530-'20 v.Chr.)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: ACG, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0353 0

PALEO-AKTUEEL

4

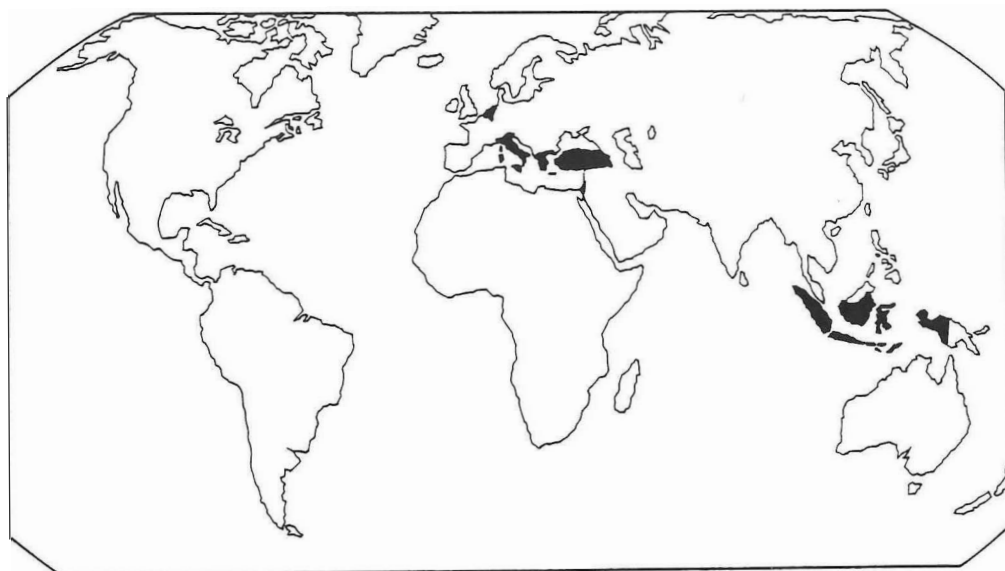
redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos

Archeologisch Centrum

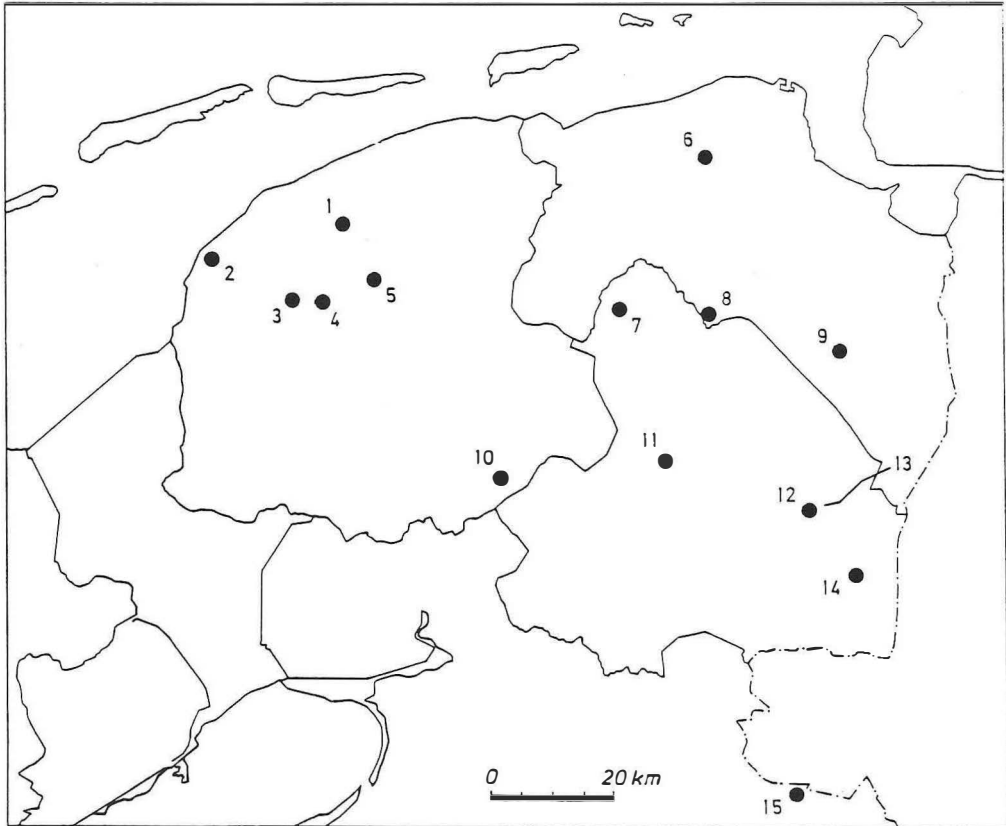
Groningen, 1993

In deze aflevering: België, Griekenland, Indonesië, Israel, Italië, Nederland en Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland:

1. Britsum; 2. Wijnaldum; 3. Meamert; 4. Weidum; 5. Hempens; 6. Middelstum; 7. Roden; 8. Weerdenbras; 9. Nieuwe Pekela; 10. Noordwolde; 11. Hooghalen; 12. Driest; 13. Valtherbrug; 14. Nieuw-Dordrecht; 15. Mander.

INHOUD

Voorwoord

G.-J. BARTSTRA	
Terugkeer naar Sulawesi	11
D. STAPERT, E. DRENTH & J. HULST	
Een bladspits van de Leusderheide (provincie Utrecht)	15
O.H. HARSEMA	
Mag het ook het broodje vis zijn?	20
R.P. EXALTUS, H.A. GROENENDIJK & J.L. SMIT	
Voortgezet onderzoek op de mesolithische vindplaats NP-3 (Groninger Veenkoloniën)	22
A.T. CLASON	
Een taxidermist in Bergschenhoek (Z.-H.)?	26
A. UFKES	
Vroeg-neolithische votiefgaven? Edelhertgeweien uit Drenthe en Groningen	28
A. UFKES	
Het hunebed O2 bij Mander (Ov.)	31
E. JANSMA & W.A. CASPARIE	
Een neolithische <i>landnam</i> ontrafeld door dendrochronologisch onderzoek van de veenweg van Nieuw-Dordrecht (Dr.)	33
J.J. HEKMAN	
Een topografische survey van het grafveld Chalandriani op Syros (Griekenland)	37
S. BOTTEMA, H.R. REINDERS & H. WOLDRING	
Laat-quartaire vegetatiegeschiedenis van het Oostmediterrane gebied: veldwerk in 1992	41
O.H. HARSEMA	
Een prijswinnend lot in de 'Vijfde Verloting'; een bronstijderf ontdekt in Roden (Dr.)	44
A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch-antropologisch onderzoek van de crematieresten uit het urnenveld van Driest (Dr.)	49

E. TAAYKE	
Een kuil uit de vroege ijzertijd, gevonden in Roden (Dr.)	52
J. SCHEFFER	
Bewoningssporen uit de midden-ijzertijd te Meamert, een terp bij Winsum (Fr.)	57
B.-J. HAAGSMA, Z. MALAKASIÓTI, H.R. REINDERS & V. RONDÍRI	
Een survey tussen Baklali en Karatsadagli (Thessalië, Griekenland)	60
P. ATTEMA	
<i>On-site & off-site</i> , surveymethoden in Midden-Italië	65
M. MAASKANT-KLEIBRINK	
Mythologie en prehistorie I: de naakte man met de knuppel, een held uit de prehistorie?	70
R.H.P. LUTGERINK	
Numerieke analyse van Oostmediterrane pollendata; methode en eerste resultaten	75
G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T. PERGER & M. WISPELWEY	
Het project bodembeschermingsgebieden Friesland	80
H. WOLDRING	
Over tussenvormen van sleedoorn en kriekpruim	85
C. DYER & M. HAAGSMA	
Een geometrisch vondstcomplex in Nieuw Halos. De Halos-materiaalcampagne 1992 (Griekenland)	90
W.A. CASPARIE	
De Valtherbrug (Dr. en Gr.); meer dan één weg?	95
J. FEIJE	
Een stadje in Arkadië	100
J. SCHELVIS & A. ERVYNCK	
Mijten (Acari) uit Romeins Oudenburg in Vlaanderen	105
A.T. CLASON & L. VAN ES	
De oeros - <i>Bos primigenius</i> - van Britsum (Fr.) gedateerd	110
G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, E. TAAYKE & M. WISPELWEY	
Een korte verkenning te Hempens-Zuiderburen (Fr.)	111

J.C. BESTEMAN, J.M. BOS & H.A. HEIDINGA De realisatie van het onderzoek bij Wijnaldum (Fr.)	116
J.C. BESTEMAN, J.M. BOS & H.A. HEIDINGA Het onderzoek bij Wijnaldum (Fr.): opgravingscampagne 1992	119
C.M. HAVERKORT, M. HOPMAN, J.M. PASVEER & W. PRUMMEL De jongste bewoners van Wijnaldum (Fr.)	123
T. LOOIJENGA Corpus 'Friese' runeninscripties	127
Y. DIJKSTRA Middeleeuwse bewoningssporen bij Hooghalen (Dr.)	132
W.P.M. MULDER & J. MOLEMA Het oude kerkhof van Noordwolde (Fr.)	137
J. MOLEMA Een verkennende opgraving van een verhoogde woonplaats in de gemeente Middelstum (Gr.)	140
J. SCHEFFER De stinspoort van Papinga-state te Weidum (Fr.)	145
P.B. KOOI De ontwikkeling van de borg Ewsum bij Middelstum (Gr.)	149
P. BAKS 'Een grensgeval': archeologisch onderzoek naar het blokhuis Weerdenbras (Gr.) (1505-1516)	154
A.F.L. VAN HOLK Incidentele passagiers aan boord van een binnenschip	159

VOORWOORD

Op grote schaal vindt aantasting plaats van stad en land in het kader van herinrichting en nieuwbouw. Dit is niet alleen in Nederland het geval, maar in alle landen waar archeologen van de Rijksuniversiteit Groningen werkzaam zijn. Bundeling van krachten en goede structurele voorzieningen zijn een strikte vereiste om de ontwikkelingen voor te zijn.

Onderzoek en onderwijs zijn de kerntaken van de archeologie bij de RUG. Een deel van de onderzoekscapaciteit is gericht op veldwerk: surveys, boorcampagnes en (nood)opgravingen. De basis voor dit veldwerk wordt gelegd door een goede infrastructuur van de archeologie bij de RUG, maar zonder financiële, materiële en personele steun van velen is archeologisch onderzoek in deze tijd ondenkbaar. Landeigenaren, gemeentebesturen, bouwbedrijven, amateurarcheologen en sponsors leveren allen op geheel eigen wijze een bijdrage in de vorm van medewerking, advies, mankracht, machines en geld. Een blik op de lijst van lezingen, excursies, tentoonstellingen en publikaties leert dat archeologie maatschappelijk stevig verankerd is.

'Wijnaldum', met meer dan duizend vermeldingen in de media, meer dan 10.000 bezoekers aan de opgraving, vele tientallen lezingen en excursies en een lange lijst van sponsors is daarvan een duidelijk voorbeeld. Zonder de samenwerking met amateurs en vrijwilligers is 'Wijnaldum' niet te realiseren. Een goede uitvoering van de kerntaken is evenmin mogelijk zonder deze brede inzet.

In het verleden lieten de eindresultaten van archeologisch onderzoek vaak lang op zich wachten. Uitwerking en analyse van opgravingsgegevens vergen nu eenmaal veel tijd. Voor een goed contact met allen die bij de archeologische activiteiten van de RUG betrokken zijn is spoedige publicatie van de voorlopige resultaten van lopend onderzoek echter onontbeerlijk. Daarom is vier jaar geleden gestart met de uitgave van *Paleo-aktueel*. *Paleo-aktueel* is door de bijdragen van vele collega's uit de beroeps- en amateurwereld die actief participeren in het Groninger archeologisch onderzoek, een nuttige spiegel van het eerder geschetste beeld. Honderd verschillende auteurs werkten mee aan de 130 artikelen in de eerste vier afleveringen. Archeologie leeft in Groningen!

Tot nu toe was *Paleo-aktueel* een uitgave van de vakgroep 'Het Biologisch-Archeologisch Instituut'. Met ingang van 1 januari 1993 zijn de archeologie-sectoren bij de RUG samengegaan in een nieuwe vakgroep Archeologie en een Archeologisch Centrum Groningen. De samenwerking komt in deze uitgave al in beeld.

Dank zij de medewerking van de auteurs en het strakke regime van de redacteurs Mette Bierma en Jurjen Bos is het ook de vierde keer gelukt de artikelen kort te houden en de uitgave op tijd uit te brengen. Evenals voorgaande jaren verzorgde Xandra Bardet de correcties van de samenvattingen. De vele enthousiaste reacties van instellingen en personen die betrokken zijn bij het archeologisch onderzoek van de RUG staan borg voor voortzetting van *Paleo-aktueel*.

DE REALISATIE VAN HET ONDERZOEK BIJ WIJNALDUM (FR.)

J.C. Besteman¹, J.M. Bos en H.A. Heidinga¹

De golf van publiciteit over het onderzoek in Wijnaldum zou wel eens kunnen doen vergeten dat er niet alleen goud uitkomt, maar ook in moet. De tweede campagne van het gezamenlijke onderzoek van het BAI en het Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie (UvA) was alleen mogelijk dankzij de belangeloze medewerking van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, het Argeologysk Wurkferbân van de Fryske Akademy, Dorpsbelangen Wijnaldum, het Fries Museum en vele, vele vrijwilligers uit binnen- en buitenland. In totaal hebben nu meer dan 250 mensen in het veld of in de vondstverwerking hun bijdrage geleverd.

Stichting

Zonder externe financiële en materiële steun had dit kleine leger zijn werk echter niet kunnen doen.

De fondswerving werd ter hand genomen door de Stichting Archeologisch Terpenonderzoek Wijnaldum, waarvan het bestuur bestaat uit

* Mr. Ing. B.P. Jansema, burgemeester van Harlingen (voorzitter)

* Mr. J. Volkers, fiscaal jurist TRN-groep Leeuwarden, à.t.p. (secretaris-penningmeester)

* Dr. J.M. Bos, namens de onderzoeksleding

* J.A. Brakema, directeur McDonalds Groningen en Leeuwarden, à.t.p.

* T. Geertsma, directeur RABObank Franeker, à.t.p.

In het Comité van Aanbeveling namen plaats

* H. Wiegel, Commissaris der Koningin in de provincie Friesland

* Mr. H. Addens, oud-procureur-generaal

en fgd. directeur van politie aan het Hof te Leeuwarden

* G.F. Dippel, directeur AEGON te Leeuwarden

* prof. drs. H.H. van Regteren Altena, voorzitter van de Stichting voor de Nederlandse Archeologie.

Ook de stichting kon rekenen op veler inzet.

Brede steun

Het bedrijf Challenge Publicity B.V. te Sneek, uitgever van het magazine *The Challenging North*, werd bereid gevonden als hoofdsponsor op te treden. Anderen leverden zeer uiteenlopende bijdragen: geld, administratieve steun, korting op boodschappen en maaltijden, computerapparatuur, de winstmarge op een in het voorjaar verschenen en in de zomer al uitverkocht boekje over het onderzoek (Besteman, Bos & Heidinga, 1992), etcetera.

Vele particulieren stortten een bijdrage op de rekening van de stichting. Het onderzoek werd verder mogelijk gemaakt door

- Provincie Friesland
- Gemeente Harlingen
- Anjerfonds Friesland
- Ottema-Kingma Stichting
- Friese RABObanken
- Stichting VSB Fonds
- Stichting Nederlands Museum voor Anthropologie en Praehistorie
- Stichting voor de Middeleeuwse Archeologie
- Old Burger Weeshuis
- Van Heloma Stichting
- AEGON
- Nieuwe Weme Harlingen
- Albert Heijn Franeker
- Uitgeverij Van Wijnen, Franeker
- Restaurant Liauckemastate Sexbierum

Fig. 1. Directeur G. de Vries van Challenge Publicity B.V. meldt zich als hoofdsponsor aan bij H. Wiegel, Commissaris van de Koningin in de provincie Friesland en lid van het Comité van Aanbeveling van de Stichting Archeologisch Terpenonderzoek Wijaldum (foto J. Marrink, copyright The Challenging North, Sneek).

- Stichting Je Maintiendrai
- Adviesbureau Pathuis Harlingen
- TRN-groep Leeuwarden
- McDonalds Leeuwarden
- FBTO
- Juckema Siderius Fonds
- Commissie van Beheer van P.W. Jansen's Friese Stichting
- Reclamestudio Wiersma Leeuwarden
- Motel de Valk Franeker
- De Stadsherberg Franeker
- Gemeente Franekeradeel
- Museum Het Hannemahuis Harlingen
- PTT Telecom Friesland
- Boekhandel Wever Franeker
- Boekhandel Blaauw Franeker
- Boekhandel Haitsma Franeker
- Boekhandel De Papiermolen Harlingen
- Boekhandel Bruna Harlingen

- Fotorama Franeker
- Grontmij
- Koninklijke Smilde Heerenveen en enkele anonieme fondsen, instellingen en bedrijven.

Staf

De wetenschappelijke leiding berust bij de auteurs. De permanente staf te velde bestond in 1992 uit drs. J. Schoneveld (dagelijkse leiding), drs. D.A. Gerrets (plaatsvervangend dagelijkse leiding), drs. W.F.M. Beex (computerafdeling), G. Busé (tekenwerk), H.W. Hommes (metaalvondsten) en drs. T.B. Volkers (vondstverwerking).

Het financieel beheer werd weer gevoerd door L. Tol.

Fig. 2. De asbestdeeltjes die vrijkwamen bij de brand op 28 augustus 1992 betekenden het einde van de veldwerkcampagne van dit jaar (foto copyright F. Andringa, Friesch Dagblad).

Vervolg

De opgraving kreeg in 1992 een abrupt einde, toen op 28 augustus de loodsen van onze gastheer J. Bergmans, naast de terp, afbrandden. Daarbij kwam asbest vrij, dat door de felle wind over het terrein werd verspreid. Op last van de arbeidsinspectie werden de werkzaamheden gestaakt.

Voor 1993 staat een beperkte, afsluitende veldwerkcampagne op het programma.

Summary

The excavation near Wijaldum was adopted by the magazine The Challenging North. Many other societies, institutions, companies and individuals also gave financial, material and personal support to the project.

Noot

1. Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie, Universiteit van Amsterdam.

Literatuur

- Besteman, J.C., J.M. Bos & H.A. Heidinga, 1992. *Graven naar Friese koningen. De opgravingen in Wijaldum*. Franeker.